

Кулинич К.С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових та правоохоронних органів*

НЕГАТИВНІ РИСИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПЕРЕДОДНІ РЕФОРМИ 1864 Р.

Реформування судового устрою та судочинства має будуватися на таких засадах, як гарантування права кожного на судовий захист та забезпечення права кожному на доступ до правосуддя, що в умовах триваючої на протязі всього періоду незалежності України судово-правової реформи залишається актуальним та необхідним критерієм демократизації всієї правової системи нашої держави.

Визначальний вплив на реалізацію вказаних засад справляють такі фактори як побудова судової системи, територіально зручне місцезнаходження судів, наявність достатньої кількості судів і суддів, покращення процедури формування корпусу професійних суддів, розмежування повноважень між судами, функціональні процедури розгляду справ та відповідні процедури оскарження рішень, належне їх виконання тощо. (Обрусна С.Ю. Адміністративно-правові засади судової реформи 1864 р.// Наше право. – №2, ч.1, 2010. – с.81)

Розгляд історичного минулого нашого суспільства, особливо правових тенденцій та ситуацій, що виникали на протязі всього існування українського народу є важливою складовою подальшого процесу реформування та удосконалення, а також дасть можливість, аналізуючи помилки минулого, зробити необхідні висновки та утриматися від цих помилок у теперішньому та майбутньому. У цьому світлі хочемо розглянути правові реалії, що були наявні в судовій системі Російської імперії напередодні правової реформи 1864 р., й змусили тогочасне керівництво держави піти на поступки й запровадити демократичні інститути судочинства, які, пройшовши історичний шлях деформації, видозмін та коригування, зміни політичної формації, збереглися і притаманні сучасній судовій системі України.

Суть реформи 1864 р. зводилася не лише до корінної зміни процесуального законодавства, а й кардинальної реорганізації судоустрою, що сприяло забезпеченню правових гарантій захисту прав особи, створенню нових судових інституцій, правовому регулюванню нових економічних відносин того часу, зокрема після проведення селянської реформи 1861 р., а також виникненню т.зв. «земельного питання», що, проводячи паралелі з нашою правовою реальністю у період, коли Верховною Радою буде знятий мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення, є безсумнівно актуальною та потребує наукового вивчення та аналізу.

В дореформений період авторитет закону заміщався авторитетом людини, що стояла вище в ієрархії суспільних відносин. Відповідно до негласних суспільних норм, кріпосні повинні були беззаперечно підкорятися волі своїх господарів, чиновник будь-якого рангу – керівництву, діти – батькам та іншим старшим членам сім'ї. В результаті знання законів було для пересічного підданого справою необов'язковою, й навіть небажаною. Правова безграмотність забезпечувала становлення самовладдя та беззаконня, автори-

тет закону заміщався авторитетом зовнішніх атрибутів влади, дотримання форми в переважній більшості випадків, особливо в судових рішеннях превалювало над змістом і суттю. (Попова А. Судебная реформа как фактор построения гражданского общества (на примерах судебных реформ 1864 г. и рубежа XX-XXI вв.) // *Власть*, 2009. – №3. – с. 120).

І.В. Гессен аналізуючи ситуацію, що була притаманна «старому», дореформеному суду, наводить цілий ряд прикладів несправедливості, затягування справи, формальності виконання своїх посадових обов'язків, як чиновниками слідчого апарату, що був не відділений від виконавчої влади, а також суддівських чиновників усіх рівнів, навіть Палат Сенату – вищій судовій інстанції того часу. (Гессен І.В. Судебная реформа/ Типо-литография Ф.Вайсберга и П.Гаршунина: С.-Петербург, 1905. – 267 с.)

Наведемо частину доповіді Д.В. Стасова – голови тогочасної адвокатури, що була проголошена до колег в 1889 р. для яскравішої ілюстрації дореформеного судочинства: «Вам трудно себе представить, что это было за нагромождение, наслоение судебных инстанций, одной на другой, что это было за судопроизводство, тянувшееся годами, десятилетиями, даже столетиями, и что это было за правосудие... Что ни сословие, то свой суд... Каждое дело проходило не по два, как теперь, а несколько, да прежде еще нежели быть разрешенным по существу в 1-й, во 2-й или 3-й инстанции, сколько возникло частных производств... Перепутывались частные вопросы с вопросами по существу... Дойдет, бывало, дело, подпиравшее уже по существу, рассмотренное в Палате, а она возьмет и оттянет его до доследования или потребует справки по производству. Это было одним из главных больших зол, которыми изобиловали и гражданские и уголовные дела. Немудрено, что дела тянулись бесчисленное число лет». (Легкий Д.М. Судопроизводство накануне судебной реформы 1864 года в России// *История государства и права*. – №2. – с. 103). Судова тяганина, повернення справ на дорозслідування, неповнота та однобічність досліджуваних доказів є й проблемою нашої вітчизняної судової системи, тому наведений виступ залишається актуальним і зараз.

Крім питання процедури та системи правосуддя необхідно зупинитися також на кадровому складі дореформеного суду, на безграмотності чи малограмотності не тільки судових чиновників та слідчих, але й самих суддів. Річард С. Уортман наголошує, що визначальним фактором, який сприяв реформі, була поява в адміністрації людей, які могли підготувати і провести реформу – (як тут не згадати відомого українського юриста і одного з авторів реформи С.І. Зарудного, що вивчав також і європейський досвід функціонування правової системи в цілому, а зокрема системи судочинства) – чиновників-юристів, чиновників-управлінців, що прагнули надати своїй діяльності риси професії. На його думку, реформа – це не початок, а кульмінація змін у середовищі самих чиновників, які стають суб'єктами управлінського процесу, що брали участь у реформуванні і визначали його характер. (Уортман Р.С. Властители и судьи.: Развитие правового сознания в имперской России/ Р.С. Уортман. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 520 с.).

Частково погоджуючись із автором, зазначимо, що судово-правова реформа була завершальним етапом змін, не тільки в середовищі чиновників, а в середовищі всього тогочасного суспільства, в якому назрівала революційна ситуація, на яку «верхи» не мали змоги не відреагувати.

Можна погодитися з тезою Коротких М.Г., яка була висунута ще радянськими вченими, що реформа виступила засобом попередження «революції знизу» (Коротких М.Г. Самодержавие и судебная реформа в России/ М.Г. Коротких. – Воронеж, 1989. – с. 177-178).